

डॉ. संजय हिंदूराव शिंदे
सरदार बाबासाहेब माने महाविद्यालय रहिमतपूर जि. सातारा
बी.ए. भाग-II समाजशास्त्र- पेपर नं. ५ सेमी. -लिंग आणि अत्याचार /हिंसा
जून २०१८ सुधारित अभ्यासक्रम

घटक १ लिंग आणि हिंसा/ लिंगभेद आणि अत्याचार

अ) लिंग-अर्थ (Meaning of Gender)

- लिंग - लिंग हे शारीरिक अथवा जीवशास्त्रीय असते.
- लिंगभाव /भेद-सामाजिक जडण-घडणीतून बनलेली एक अस्मिता "लिंगभेद म्हणजे लिंगभेदावर आधारित रुजवल्या जाणाऱ्या अस्मिता भूमिका आणि नातेसंबंध होय. "

बोलीभाषेतील अर्थ -

जैविक लिंगभेदाप्रमाणे सामाजिक दृष्ट्या करण्याचा फरक
अर्थात पुरुष व स्त्रिया असा फरक

समाजशास्त्रीय अर्थ :-

सामाजिकदृष्टया पुरुष व स्त्रिया असा समाजाच्या दोन प्रवर्गामध्ये केला जाणारा फरक हा या संज्ञेचा अर्थ आहे.

(संदर्भ - सामाजिक शास्त्रातील संज्ञा सिद्धांताचा कोश)

लिंग हे जीवशास्त्रीय तर लिंगभाव/भेद हा सामाजिक आहे.
बाईपण किंवा पुरुषपण हे सामाजिक जडणघडणीतून साकारते.
पुरुष व बाई बनण्याची प्रक्रिया ही सामाजिक प्रक्रियेच्या प्रभावाचा
परिणाम असतो.

ब) लिंगभेद स्वरूप Nature of Gender

१. कुटुंब संस्थेतील लिंगभेद
२. मानसिक लिंगभेद
३. सामाजीकरण शिक्षणातील लिंगभेद
४. आरोग्य आणि लिंगभेद
५. श्रमविभागणी आणि लिंगभेद
६. राजकीय लिंगभेद
७. लिंगभेदाचे जैविक स्वरूप

क) मुख्य लिंगभेद समस्या Nature of Gender

१. कुटुंब संस्थेतील लिंगभेद
२. मानसिक लिंगभेद
३. सामाजिक शिक्षणातील लिंगभेद
४. आरोग्य आणि लिंगभेद
५. श्रमविभागणी आणि लिंगभेद
६. राजकीय लिंगभेद
७. लिंगभेदाचे जैविक स्वरूप
८. हानिकार पारंपारिक पध्दती
९. महिलांचे आर्थिक सबलीकरण
१०. स्त्री आणि अंधश्रद्धा
११. स्त्री आणि धर्मसंस्थेचे जोखंड
१२. स्त्री -भ्रूणहत्या
१३. चळवळीचे स्वतंत्र्य

संदर्भ ग्रंथ

- १) डॉ. महाजन जयश्री -स्त्रिया आणि लिंगभाव अर्थ व पब्लिकेशन धुळे (२०१७)
- २) Madam G.R. - Indian Social problem vol. I & II
- ३) Ahuya Ram - Social problem in India Rawat Publication , Jaipur(२००६)
- ४) Ahuya Ram - Crime against Women Rawat Publication Jaipur (१९८७)
- ५) डॉ. दाभोळकर नरेंद्र - श्रध्दा आणि अंधश्रध्दा, राजहंस प्रकाशन , पूणे
- ६) मानव शाम - वादळ अंधश्रध्देचे, मनोविकास प्रकाशन पूणे
- ७) डॉ. दातार छाया - स्त्री- पुरुष, ग्रंथावली प्रकाशन
- ८) डॉ. विपूल भागवत - स्त्रीवादी सामाजिक विचार, डायमंड पब्लिकेशन पूणे
- ९) गांधी नंदिता शहा नंदिता - स्त्री संघर्षाची नवी रूपे, पॉप्युलर प्रकाशन, मुंबई

Modal -II Domestic Violence

कौटुंबिक / घरगुती अत्याचार / हिंसा

A) Meaning of Domestic violence

कौटुंबिक अत्याचार- अर्थ

१) २००५ च्या घरगुती हिंसाचार कायदानुसार-

व्याख्या - आरोपी व्यक्तीचे कोणतेही कार्य, काही कारणे किंवा आचरणाचा समावेश घरगुती हिंसे मध्ये होईल.

२) केम्पे यांच्यामते - कौटुंबिक आत्याचार म्हणजे एका व्यक्तीने दुसऱ्या व्यक्तीवर शारीरिक हल्ला करून तिला जखमी करणे होय.

स्ट्रॉस यांच्यामते - अत्याचार म्हणजे अशी क्रिया की ज्यात स्त्री ला जखमी करण्याची उच्च प्रतीची क्षमता होय.

अ) हुंडा - Dowry

"विवाहा प्रसंगी वधूने वरग्रही आपल्या समवेत नेलेल्या देणग्या पैसे, वस्तू आणि मालमत्तेचे अधिकार म्हणजे हुंडा होय."

- मॅक्सवॉर्डिनच्या मते -
हुंडा म्हणजे विवाहाच्या वेळी वराला त्याच्या पत्नीकडून किंवा नातलगाकडून मिळणारी मालमत्ता होय.
- १९६१ च्या हुंडा प्रतिबंधक कायद्यानुसार -
हुंडा म्हणजे कोणत्याही एका पक्षाने लग्नापूर्वी वा लग्नानंतर विवाहाची एक शर्त म्हणून दिलेली किंवा देण्याचे मान्य केलेली कोणतीही मालमत्ता व मौल्यवान वस्तू होय.

अ) हुंडयाची कारणे -Causes of Dowry

- १) धार्मिक अधिष्ठान
- २) अंतर्विवाह नियम
- ३) मुलींची कुरुपता
- ४) विवाहाची अनिवार्यता
- ५) भरपाईचे तत्व
- ६) प्रतिष्ठा प्राप्ती
- ७) नव्या संसाराची उभारणी
- ८) सामाजिक प्रथा
- ९) स्त्रीचा निम्न दर्जा
- १०) मुलाचे उच्च शिक्षण व सरकारी नोकरी

• हुंडासमस्या सोडविण्यासाठी उपाययोजना -Remedies of Dowry

- १) कायदयाचे सहाय्य
- २) स्त्री शिक्षण व स्त्री स्वावलंबन
- ३) आंतर जातिय आणि आंतर धार्मीय विवाहास प्रोत्साहन
- ४) मुलीना शिक्षण देणे
- ५) जीवनासाठी निवडण्याचे स्वातंत्र्य देणे
- ६) मुला-मुलींना स्वावलंबी बनविणे
- ७) हुंडा विरोधी चळवळ
- ८) पैशा पेक्षा गुणांला महत्त्व

अ) घटस्फोट -Divorce

- घटस्फोट अर्थ - पती- पत्नी यांनी समाजमान्य पध्दतीने विवाह संबंध समाप्त करण्याची पध्दती म्हणजे घटस्फोट
 - घटस्फोटाची कारणे - causes of Divorce
- १) विवाहबाह्य लैंगिक संबंध
 - २) क्रूरतापूर्ण व्यवहार
 - ३) वेडसर
 - ४) संन्याशी
 - ५) नपुसकता
 - ६) सतत भांडण
 - ७) पती किंवा पत्नी बेपत्ता
 - ८) संशयीवृत्ती
 - ९) वैचारिकता मतभेद

घटस्फोट उपाययोजना -Remedies of Divorce

- १) धर्म सुधारणावादी चळवळ
- २) संस्कृतीचा आर्थिक पाया
- ३) घटस्फोटा करता कायदयाचे सहाय्य
- ४) घटस्फोटाची कारणमिमांसा करणे
- ५) संशयीवृत्ती नाहीशी करणे
- ६) रागावर नियंत्रण
- ७) निर्माण होणाऱ्या समस्यांची जाणिव करून देणे
- ८) कौटुंबिक ऐक्य महत्त्व

संदर्भ ग्रंथ

- १) Ahuja Ram -Crime Against women, Rawat Pub. Jaipur (१९८७)
- २) Madan G.R. - Indian Social Problem vol. I &II
- ३) प्रा. तोटरे मोहन -समाजशास्त्र (संट-नेट-पेपर नं. ३) विद्याभारती प्रकाशन (२००५)
- ४) डॉ. आगलावे प्रदीप - समकालीन भारतीय सामाजिक समस्या, साईनाथ प्रकाशन नागपूर
- ५) प्रा. घाडगे जयंत -समकालीन भारतीय समस्या
- ६) Thira and Gill A.K.-Vailence Against Women in south Asian communities Issue for policy & Practice (२०१०)
- ७) Naida Y.G. - Violence Against women in Indian serial Pub. New Dehil (२०११)

